

Bundel Maritieme Vindplaatsen

2

4. Een waterput op een onverwachte plaats¹

Peter Seinen & Joost van den Besselaar

Vindplaats	: Landgoed Watermeerwyk
Melder	: Niet van toepassing
Vinder	: Niet van toepassing
Datum 1ste melding	: Niet van toepassing
Wat gevonden	: Waterput met aansluiting van kannebuizen
Toponiem	: Watermeerwyk
Datering	: Tussen 1600 en 1900
Onderzoeksmeldingsnummer	: Geen specifieke vondstmelding bekend

Een raadselachtige put

Op een heuvel op het privélandgoed "Watermeerwyk" bij Nijmegen staat een eenzame waterput. Van een afstand lijkt de put op een in de bodem geplaatste betonnen rioolbuis en dus niet erg interessant. Echter op de topografische kaart van Prakke (1906) staat op dezelfde locatie een waterput aangegeven. De toenmalige percelering is nu nog op het Actueel Hoogtebestand Nederland te herkennen.

Bundel Maritieme Vindplaatsen 2

Toen AWN-afdeling Nijmegen van de **beheerder van het terrein** toestemming kreeg om een enkele dag onderzoek te mogen doen, werd dat aanbod met **beide handen aangegrepen**. De hulp van Stichting Mergor in Mosam werd ingeroepen omdat een deel van het **onderzoek zich wellicht** onderwater zou afspelen. Het zou evenwel nauwelijks onderwaterarcheologie worden. Met **emmertjes** werd het **waterniveau** verlaagd zodat steeds meer van het binnenwerk zichtbaar werd en bestudeerd kon worden.

Waterput of watertoren

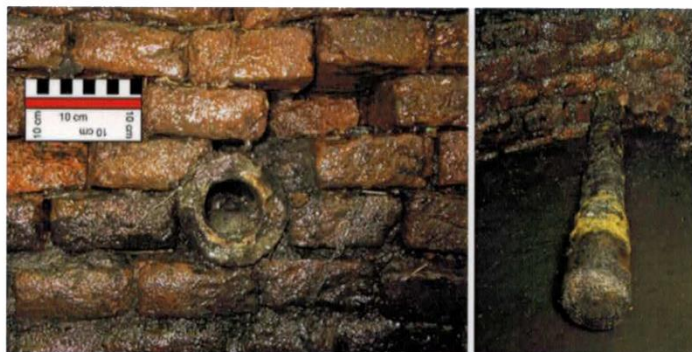
Op het eerste gezicht leek het een gewone ronde put met een inwendige diameter van 190 cm en een diepte van 260 cm, gemetseld met kleine roodbakende bakstenen. De ijzeren pinnen die uit de rand omhoogstaken maakten aanmelijk dat er nog een houten opbouw gemonteerd was, zoals een dak of deksel. De typische locatie van de put deed echter vermoeden dat het geen gewone waterput was. Een put aan de voet van de stuwwal in de **directe nabijheid** van bebouwing, waar ook water beschikbaar is, lijkt veel praktischer. Een functie als watertoren ligt **veel** meer voor de hand. Sporen daarvan kwamen aan het licht in de vorm van een ijzeren buis met kleine **gaten** die door de zuidwestwand van de put stak, precies in de richting waar sinds 1669 (op de kaart van Van Geelkercken) al bebouwing staat aangegeven. De positie halverwege de stuwwal geeft aan de voet een druk van 8 m **water** en garandeert voldoende aanvoer van water. Ook nu staat het waterniveau in de put bijna ter hoogte van het **maaiveld**.

Zeldzame kannenbuizen

De ijzeren afvoerbuis bleek een oudere voorganger te hebben: steengoed kannebuizen die taps toelopen, **daardoor** in elkaar passen en zo een lange waterleiding kunnen vormen. De kannebuis is afgeleid van de voorloper van dit principe, waarbij steengoed kannen zonder bodem aan elkaar werden gepast. De producenten van deze kannen, zoals die in Belgische Raeren², gingen later deze specifieke onderdelen verkopen. Die bedienden wel **voornamelijk** de Belgische en Duitse markt, zodat ze in Nederland een zeldzaam verschijnsel zijn. Bovendien werd in ons land een meer poreuze variant van roodbakend aardewerk geproduceerd.

Een raadsel

Lang heeft de oudste waterleiding waarschijnlijk niet gefunctioneerd. De kannebuizen zakten na het leggen weg terwijl de put niet meezakte. Hierdoor brak de buis na verloop van tijd en stagneerde de waterdoorvoer. Dit euvel werd niet hersteld. Veel later werd dieper in de put (kennelijk was de waterbehoefte toen groter) de ijzeren buis geïnstalleerd, maar deze liep in een heel andere richting, namelijk naar de bebouwing in het zuidwesten. De kannebuizen liepen in zuidelijke richting, waar voorzover bekend geen bebouwing gestaan heeft. In de vijver, die een restant is van het vroegere stroompje Watermarbeek, ligt een eiland waar mogelijk een motte kasteel gelegen heeft, maar dat is een geheel ander tijdperk.

De steengoed (links) en ijzeren (rechts) wateraansluitingen (foto: Marc Pennings).

Vervolg...

Helaas zal het voorlopig bij deze enkele dag blijven. Het vervolgen van de kannebuizen zou duidelijk kunnen maken waar het eindpunt zich bevindt. Intussen is wel interesse gewekt voor de zeldzame vondstgroep kannebuizen die voor Nederland geïnventariseerd **gaat** worden.

Fragment van een kannenbuis (foto: Peter Seinen).

Referenties

¹ Seinen, P.A., Archeologie op landgoed "Watermeerwyk". *Mergor in Mosam Rapport*, 2015, www.mergorinmosam.nl

² Mennicken, R., *Raererer Steinzeug, Europäisches Kulturerbe Raeren*, 2013.

8. Romeinse Maasbruggen

Peter Seinen & Joost van den Besselaar

Vindplaats	: Maas bij Maastricht
Melder	: Niet van toepassing
Vinder	: dhr. van der Hidde
Datum 1ste melding	: 1963
Wat gevonden	: Houten balkenframe
Toponiem	: Maas
Datering	: 100-150 AD
Archisnummer	: Geen specifieke vondstmelding bekend

Een brug over de Maas

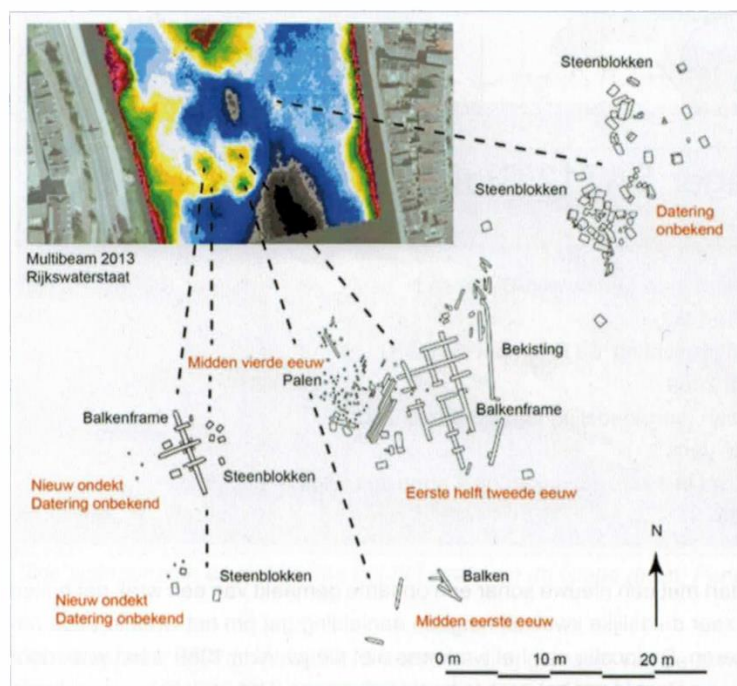
Maastrichtenaren wisten natuurlijk allang dat de ondiepte in de Maas, de dam genaamd, de resten van een brug verborg. Nog voor de kanalisatie en normalisatie van de Maas door de bouw van stuwen, viel de dam geregeld droog. De vroegste vermelding van een brug gaat terug tot de zesde eeuw, wanneer het Romeinse gezag ruimschoots verdwenen is. Deze brug zou 700 jaar dienst blijven doen tot zij in 1275 instortte, uitgerekend toen een processie probeerde over te steken. Het is overigens allesbehalve zeker dat het dezelfde brug betreft. Een dergelijk lange periode vraagt geregeld onderhoud waarvoor een stabiel bestuur nodig is. In 1923 werd het vermoeden van de Maastrichtenaren bevestigd: tijdens de aanleg van een vaargeul aan de oostelijke zijde van de Maas werd een enorme hoeveelheid Romeins bouw materiaal opgebaggerd. In de jaren die daarop volgden kwam bij gerichte baggeroperaties nog meer materiaal bovenwater. De hoeveelheid en kwaliteit van het materiaal (natuursteenblokken met inscripties) wakkerden de nieuwsgierigheid aan of er nog herkenbare structuren op de bodem zouden staan.

De eerste en voorlopig laatste opgravingen

Tussen 1963 en 1965 voerde duikbedrijf Van der Hidde verkenningen en bergingen uit¹. Hierbij werd ook voor het eerst een houtconstructie in-situ ontdekt. In 1999 en 2000 werd de eerste echte opgraving² georganiseerd en werd ook duidelijk dat er niet sprake was van een enkele bouwphase gevolgd door wat herstellingen, zoals bij de Romeinse brug in Cuijk, maar van minstens drie perioden in de eerste, tweede en vierde eeuw. De opgraving leverde een schat aan informatie op over de constructie van Romeinse bruggen. Na de rapportage blijft het ruim een decennium stil onderwater.

Bedreigd erfgoed

In 2012 vat de Stichting Mergor in Mosam het plan op om de draad van verkenningen weer op te pakken. Directe aanleiding zijn de multibeam bodemprofielen, die van 1998 tot 2011 elk jaar door Rijkswaterstaat van de Maasbodem gemaakt worden (zie afbeelding). De veranderingen ter plaatse van de brugpijlers laten een verontrustende erosie zien. Naast de onderzochte gebieden steken twee andere locaties steeds duidelijker boven de bodem uit. Het patroon van vier brugpijlers tekent zich steeds duidelijker af. Samen met leden van de voormalige Stichting Romeinse

Resten van Romeinse bruggen bij Maastricht (tekening Peter Seinen).

se brug Maastricht en stadsarcheoloog Gilbert Soeters is besloten om een regelmatige verkenning te gaan uitvoeren³. De eerste verkenning, belemmerd door zeer slecht zicht, levert toch nog waarnemingen van grote bewerkte natuursteenblokken (circa 50 x 50 x 100 cm)³ op, die de twee westelijk gelegen bulten markeren (zie afbeelding). De tweede verkenning in 2015 geeft voor het eerst houtresten in het westelijke gebied prijs. Na zorgvuldig opmeten van de structuren vormt zich het beeld van een balkenframe, zoals dat 25 m oostelijker opgegraven was. De zware balken (35 x 40 cm²) zijn aan de bovenzijde flink verweerd, maar nog goed herkenbaar. De structuur bestaat uit een lange centrale balk (6,9 m) met nog drie loodrecht geplaatste zijbalken (tussen 2 en 4 m). Op basis van de datering van deze structuur, kan een voorlopige datering in de eerste helft van de vierde eeuw worden geponeerd. De huidige status als Rijksmonument maakt het verkrijgen van een exactere datering, waarvoor bemonstering nodig is, echter zeer lastig. De derde verkenning in 2016 wordt benut om de positie (trilateratie), hoogte (dieptemeter) en oriëntatie (kompas) van het balkenframe vast te stellen. Hiermee kan de pijlerafstand (26,8 m) en de minimale pijlerbreedte (16,7 m) worden berekend, waarmee voorspellingen kunnen worden gedaan omtrent de locatie van de overige pijlers. De hoogte geeft bovendien een verwachting over de resten die nog in de bodem zitten. De vierde verkenning in 2017 leverde net ten zuiden van het balkenframe balkstructuren op van dezelfde dimensies, vermoedelijk aansluitend op het balkenframe. Het wederom zeer slechte zicht maakte het doen van betrouwbare metingen echter zeer lastig.

Vervolg

Voorlopig zetten we de verkenningen voort. We zijn nog lang niet klaar met dit bedreigde Rijksmonument.

Referenties

- ¹ Hidde, Duikverkenningen en bergingen, 1963 -1965.
- ² Vos, A.D., Resten van Romeinse Maasbruggen in de Maas bij Maastricht, Rapportage AM 100, ROB-NISA, 2004.
- ³ Seinen, P.A., Project Pons Mosae, Rapporten Verkenningen in 2012, 2015, 2016, en 2017, Stichting Mergor in Mosam, www.mergorinmosam.nl

4. Een gestrande Hagenaar

Peter Seinen en Joost van den Besselaar

Vindplaats	: Zandafraving langs de Waal bij Hurwenen
Melder	: Niet van toepassing
Vinder	: dhr. Kees Cretier
Datum 1ste melding	: Niet van toepassing
Wat gevonden	: Resten ijzeren Hagenaar
Toponiem	: Kil van Hurwenen
Datering	: Bouwjaar 1898 AD
Archisnummer	: Niet van toepassing

Een teleurstelling of toch niet...

Naar aanleiding van een oproep in het lokale huis-aan-huis blaadje van Heerewaarden, waarin Stichting Mergor in Mosam contact zocht met getuigen van het visserijtijdperk, kwam een melding van een inwoner van Rossum die een groot wrak wist te liggen. Bij het bezoek ter plaatse was de eerste indruk nogal teleurstellend. Op de oeverwal lag half in het water een verroeste woonark met ogenschijnlijk weinig historische allure. Maar schijn bedriegt¹.

De Hagenaar, half op het land, half in het water, rustig wachtend op de dingen die komen gaan (foto's Joost van den Besselaar).

Een verborgen Hagenaar.

De slordig gelaste opbouw van de woonark bleek gefundeerd op een degelijke schip gebouwd van grote platen die met klinknagels verbonden waren en nog behoorlijk compleet leek. Na een wat uitvoeriger inspectie werd op het nog originele deel van de opbouw (de den) het kadastrumnummer gevonden. Het kadastrumnummer (of eigenlijk het 'teboekstellingnummer') werd uitgegeven door een van de 'scheepshypotheekkantoren' en geeft toegang tot een schat aan informatie over de bouwgeschiedenis en de eigenaren van een schip². Het nummer 160 B NYM 1931 bestaat uit het volgnummer (160), de code voor het soort schip (B voor binnenvaart), de stad waar het kantoor gevestigd was (Nijmegen) en het jaar van uitgifte (1931). Onze woonark bleek een ruim 100 jaar oude Hagenaar te zijn.

Het ingekerfde kadastrumnummer van de heveaak (foto: Peter Seinen).

Reconstructie van de geschiedenis van de Henrica Maria

Een Hagenaar is feitelijk een ijzeren Aak waarvan de hoogte was aangepast aan die van de Haagse Oude Wagenbrug, en hoort daarbij tot de wat zeldzamer types. Het schip werd in 1898 opgeleverd op scheepswerf P&A in Waspik, in opdracht van Nicolaas Pare, een steenfabrikant in Druten. Het schip, werd genoemd naar zijn twee jaar oude dochtertje (en latere verzetsstrijdster) Henrica Maria. Met haar afmetingen van 21,5 m bij 4,26 m en een waterverplaatsing van 81 m³ is zij een fors schip te noemen dat werd gebruikt voor het vervoer van bakstenen. Vanaf 1931

gaat het blijken het jaartal op het kadasternummer over op een nieuwe eigenaar, de eerste van een hele reeks. De laatst bekende eigenaar, Willem Versteeg was van beroep lasser, die het schip in 1968 waarschijnlijk eigenhandig ombouwde tot een woonark. Waarom en wanneer het schip verlaten werd is nog niet duidelijk geworden.

Vervolg

Hoewel niet zeer zeldzaam, zijn dergelijke oude Rijnaken niet erg dik gezaaid. Berging en restauratie zouden de moeite waard kunnen zijn. Het deel dat nu zichtbaar is lijkt in redelijk goede staat, maar of dat ook voor het onderwater liggende deel geldt is maar de vraag. Bovendien is het schip volgens het kadaster nog eigendom van iemand.

Referenties

- ¹ Seinen, P.A., Een stalen vrachtschip in de Kil van Hurwenen, MiM Rapport 2011, Stichting Mergor in Mosam, www.mergorinmosam.nl.
- ² Landelijk Vereniging tot Behoud van Historisch Bedrijfsvaartuig, www.lvbhb.nl.

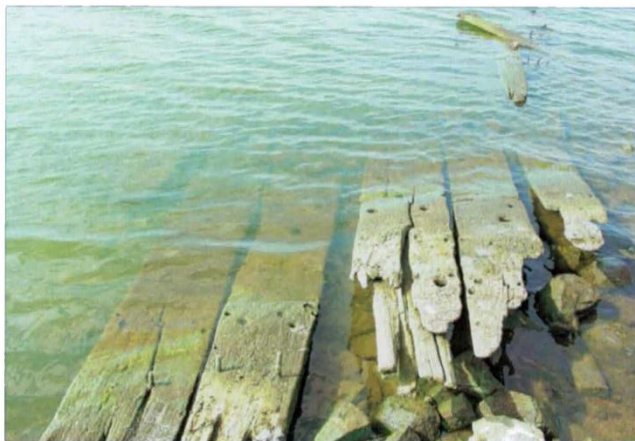
5. Een botter uit Monnickendam

Peter Seinen en Joost van den Besselaar

Vindplaats	: Dode Maasarm bij Alem
Melder	: dhr. Joost van den Besselaar
Vinder	: dhr. Joost van den Besselaar
Datum 1ste melding	: 1995
Wat gevonden	: Resten houten schip
Toponiem	: Invaart Alem
Datering	: Bouwjaar 1871 AD
Archisnummer	: Waarnemingsnummer 443830

Een wrak met scherpe kantjes

De resten die Joost van den Besselaar boven het water uit zag steken waren onmiskenbaar een scheepswrak. Wat hij niet zag waren de scherpe punten van stalen verbindingspinnen die uit het hout omhoogstaken en zijn zodiac lekstaken. De gewaarschuwde Rijksdienst liet het wrak dateren en concludeerde dat de archeologische waarde gering was. Het wrak mocht daarom in het kader van de NAS-2 opleiding een onderzoeksobject worden.

De schamele resten van het vlak (foto: Jos van der Heijden).

Een tijdscapsule

Hoewel zwaar gehavend door vandalisme, bleek het wrak nog een deel van haar inventaris te bevatten, wat een interessant inkijkje in de activiteiten van bijna een eeuw geleden gaf. Samen met de reconstructie van het wrak en de raadpleging van historische bronnen kon de geschiedenis van het schip en haar opvarenden worden geschreven.

Reconstructie van het wrak

Hoewel ruim twee derde deel van het schip verdwenen was, kon uit de overgebleven constructie van kiel, spanten, vlakplanken, bunschotten en andere delen, het scheepstype afgeleid worden. Het platte vlak, de aanwezigheid van een kielbalk,

de positie van de mastvoet en het aantal bunschotten wezen op een Kwak. Een Kwak is een groot soort Botter met afmetingen van 15,5 m x 5 m die specifiek gebruikt werd aan de westkust van de toenmalige west-wal van de Zuiderzee, met name Monnickendam en Volendam¹. Deze schepen werden gebruikt voor visserij tot ze te oud waren om nog veilig op de zee te kunnen varen. Voor gebruik op rivieren als Maas en Waal waren de schepen nog wel geschikt en ze werden vaak verkocht aan riviervissers zoals in Heerwaarden. Provisorische reparaties met cementopvulling en de toepassing van een blikbekleding (een 'doodskleed') om lekkage te verhinderen, laten zien dat nauwelijks onderhoud gepleegd werd en dat zinken een niet ongewoon einde was.

De inventaris

Resten van visserijbenodigdheden, zoals verzwaringsloodjes, fuikhoepels, een bakenlantaarn, resten van een net en een veel andere voorwerpen lieten zien dat met een drijfwanet en een kuilnet respectievelijk op zalm en paling

Resten uit de keukeninventaris, de geëmailleerde koffiekant en de 'Dru' waterketel (foto's: Peter Seinen).

werd gevestigd. Resten van de keukeninventaris, zoals een koffie- en theepot, en diverse pannen om te koken op het bijbehorende komfoortje voor verwarming laten zien dat men voor langere tijd op het schip verbleef^{2,3}. De belangrijkste vondst was die van een mineraalwaterfles die op het jaar (1941) nauwkeurig gedateerd kon worden. Samen met ooggetuigenverslagen en historische gegevens kon hiermee het roemloze einde van het schip gereconstrueerd worden.

Dateringen

Met een dendrochronologische datering van 1860, rekening houdend met gebruiken in de scheepsbouw, kon de bouw van het schip redelijk nauwkeurig geschat worden rond 1871. Wanneer het schip haar grote reis naar Heerwaarden maakte, blijft een grote gok. Doorgaans gebeurde dat op dertigjarige leeftijd. De ondergang staat daarentegen veel nauwkeuriger vast. Het archief met verkenningsfoto's van de RAF, ten behoeve van operatie 'Market Garden' is hiervoor van onschatbare waarde. Blijkens de nauwkeurig gedateerde fles werd het schip in 1941 nog gebruikt. Ooggetuigen melden dat het schip voor het einde van de oorlog verlaten was. Op RAF-beelden is te zien dat op 23 maart 1945 op de bewuste plek twee schepen zusterlijk naast elkaar liggen, vermoedelijk om te voorkomen dat het schip zou zinken⁴. Een paar weken later, op 8 april, ligt het schip moederziel alleen op de krib, precies in de oriëntatie en de positie waar Joost in 1995 zijn zodiac lek voer.

Vervolg

Het schip ligt nog steeds op haar plek op de krib aan de rand van de vaargeul, zodat het al met diverse schippers een aanvaring had. Pogingen van onbekenden om haar de vaargeul in te trekken zijn tot op heden mislukt.

Referenties

- ¹ Schutten, G.J., Verdwenen schepen, Walburg Pers, 2007.
- ² Seinen, P.A., Een houten vissersschip in de Maas bij Alem, Westerheem, 10, 2012.
- ³ Seinen, P.A., De zwanenzang van een Kwak, Mergor in Mosam Rapport, 2012, www.mergorinmosam.nl
- ⁴ Seinen, P.A., Aanvullende informatie over strandings van de Kwak bij Alem, Mergor in Mosam Rapport, 2015, www.mergorinmosam.nl

RAF-Luchtfoto 8 april 1945 met de locatie van het wrak (collectie: Mergor in Mosam).